

บทที่ ๔

องค์ประกอบของการสื่อสาร

ก่อนที่จะกล่าวถึงองค์ประกอบของการสื่อสารขอย้อนกลับไปที่ คำว่าการสื่อสาร ที่แสดงให้เห็นว่าจะต้องมีผู้เกี่ยวข้องอยู่ 2 ฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร และอีกฝ่ายทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร โดยที่ทั้ง 2 ฝ่ายมีคุณสมบัติเกี่ยวข้องกัน นอกจากนั้นแล้วยังจะต้องมีพาหนะในการนำสารจากผู้ส่งสารไปถึงผู้รับสารด้วย พาหนะที่ว่านี้เราสามารถเรียกง่าย ๆ ว่า สื่อ นั่นเอง

การทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารนี้ หากเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีผู้เข้าร่วมทำการสื่อสารกันเพียง 2 คน แล้วละก็ทั้ง 2 ฝ่ายจะทำหน้าที่สลับสับเปลี่ยนกันได้ เช่น ก. พูดคุยอยู่กับ ข. เรื่องการเลือกตั้งผู้ว่า กทม. ในวันที่ 2 มิถุนายน 2539 จากกรณีทั้ง ก. และ ข. ต่างก็ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารในเวลาที่ยกเลิกเพียงกัน คือ เมื่อ ก. พูด ข. ฟัง ก. ก็เป็นผู้ส่งสาร ข. ก็เป็นผู้รับสาร แต่เมื่อ ข. พูดได้ตอบกลับใบ ก. ก็จะเป็นฝ่ายฟังหรือผู้รับสาร แล้ว ข. ก็จะเป็นผู้พูดหรือผู้ส่งสาร ส่วนเรื่องที่ ก. และ ข. พูดคุยกันนั้น ก็คือข่าวสาร (Message) และตัวพาหนะที่นำสารใบสู่ทั้ง 2 ฝ่าย ก็คือสื่อ หรือ Channel ซึ่งในที่นี้ได้หากเป็นการคุยกันแบบเผชิญหน้าหรือ face to face สื่อที่นำเสียงของผู้ส่งสารใบสู่โสตสัมผัสทางหูของผู้รับสาร ก็คือ อากาศที่อยู่รอบ ๆ ตัวของผู้ทำการสื่อสารกันนั่นเอง อากาศในที่นี้เราถือได้ว่าเป็นสื่อธรรมชาติ แต่ถ้าหากการพูดคุยระหว่าง ก. กับ ข. ไม่ได้เป็นแบบเผชิญหน้า แต่เป็นแบบ Person to Person ตัวต่อตัว โดยเป็นการสนทนากันทางโทรศัพท์ เราก็ยังถือว่าเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลเหมือนกัน แต่พาหนะที่นำสารใบสู่ผู้ทำการสื่อสารกันนั้นเปลี่ยนแปลงใบจากอากาศเป็นโทรศัพท์นั่นเอง และตัวเครื่องโทรศัพท์นี่เองที่เป็นสื่อหรือช่องทางการสื่อสารที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น ไม่ได้เป็นสื่อธรรมชาติอย่างเช่นอากาศ

องค์ประกอบของการสื่อสาร

๑๑๑

สำหรับองค์ประกอบของการสื่อสารโดยทั่วไปมี 4 ประการ คือ

1. ผู้ส่งสาร (Sender)
2. สาร (Message)
3. ช่องทางการสื่อสารหรือสื่อ (Channel)
4. ผู้รับสาร (Receiver)

ผู้ส่งสาร คือผู้เริ่มต้นการสื่อสาร (เริ่มต้นสร้างและส่งสารไปยังผู้อื่น) ในการสื่อสารครั้งหนึ่ง ๆ นั้น ผู้ส่งสารจะทำหน้าที่เข้ารหัส (Encoding) อันเป็นการแปรสารที่อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นแทนความคิด ได้แก่ ภาษา (ภาษาพูด, ภาษาเขียนหรือวงภาษา) และอาจมีกิริยาท่าทางต่าง ๆ (อวัจนภาษา) สารที่ถูกเข้ารหัสแล้วนี้จะถูกผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารโดยผ่านทางติดต่อทางใดทางหนึ่ง เช่น ถ้าผู้ส่งสารต้องการส่งสาร ก. ไปถึงผู้รับสารที่อยู่ห่างไกลจากตนอย่างรวดเร็ว ผู้ส่งสารก็อาจเลือกใช้วิธีการ โทรทัศน์ จดหมาย ถ้าเป็นปัจจุบันก็อาจใช้โทรสาร (Facsimile (FAX)) หรือ E-mail (การสื่อสารผ่านทางคอมพิวเตอร์) ซึ่งสะดวกและรวดเร็ว เป็นเทคโนโลยีการสื่อสารใหม่ ดังนั้นโดยทั่วไปแล้ว ในสถานการณ์การสื่อสารหนึ่ง ๆ นั้น ผู้ส่งสารจะเป็นบุคคลหนึ่งที่มีความสำคัญในการที่จะเป็นผู้เริ่มต้นสื่อสาร ถือเป็นบุคคลแรกที่จะทำให้เกิดกระบวนการในการสื่อสารเกิดขึ้น

แต่เนื่องจากการสื่อสารของมนุษย์มีหลายประเภทและหลายระดับ เพราะฉะนั้น จำนวนของผู้ส่งสารจึงอาจจะแตกต่างกันไป เช่น การสื่อสารสาธารณะรูปแบบหนึ่ง คือ การอภิปราย ผู้ส่งสาร อาจมีจำนวนมากกว่า 1 คน และผู้ส่งสารอาจมิได้ส่งสารในฐานะที่เป็น

ตัวของตัวเอง แต่อาจจะส่งสารในฐานะที่เป็นตัวแทนของหน่วยงาน หรือ สถาบันใดสถาบันหนึ่ง ส่วนในกระบวนการสื่อสารมวลชนผู้ส่งสารก็คือตัวแทนขององค์กรเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน ซึ่งนอกจากจะส่งสารในฐานะที่เป็นตัวผู้ส่งตัวเองแล้ว ก็ยังต้องมีความรับผิดชอบในฐานะที่เป็นตัวแทนของสถาบันการสื่อสารมวลชนนั้น ๆ ด้วย

แต่การเป็นผู้ส่งสารไม่ว่าจะในการสื่อสารประเภทและระดับใดก็ตาม ย่อมต้องมีบทบาทและหน้าที่ในการสื่อสารที่สำคัญ คือ

1. การมีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารที่แจ่มชัด
2. การเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเพียงพอในเนื้อหาของเรื่องราวที่ตนจะสื่อสารกับผู้อื่น
3. การเป็นผู้มีความพยายามที่จะเข้าใจความสามารถและความพร้อมในการรับสารของผู้ที่ตนสื่อสารด้วย
4. การเป็นผู้รู้จักเลือกใช้วิธีการในการสื่อสารให้เหมาะสมกับเรื่อง โอกาส และผู้รับสารของตน

สาร (Message) คือ เรื่องราวอันมีความหมายและแสดงออกมาโดยอาศัยภาษา หรือสัญลักษณ์ใด ๆ ก็ตามที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ สาร จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ส่งสารเกิดความคิดขึ้น และต้องการจะส่งหรือถ่ายทอดความคิดนั้นไปสู่การรับรู้ของผู้อื่น (ผู้รับสาร) การส่งสารนั้น ก็โดยการที่ผู้ส่งสารแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างเพื่อแทนความคิดที่เกิดขึ้น พฤติกรรมที่ว่านี้ก็เช่น การพูด การเขียน การวาด การแสดงอาการหรือกริยาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ และพฤติกรรมในการแสดงออกซึ่งความคิดนี้ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับทักษะของผู้กระทำทั้งสิ้น

ความสำคัญของสารที่ถูกส่งมาจากผู้ส่งสาร ก็คือ การทำหน้าที่เข้าให้ผู้รับสาร เกิดการรับรู้ความหมายและมีปฏิกิริยาตอบสนอง การที่ผู้รับสารจะรับสารที่ถูกส่งมาในรูปของ สัญลักษณ์ใดหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับว่า ผู้รับสารมีทักษะในการรับสารมากหรือน้อย ซึ่งทักษะ ในการรับสารได้แก่ ความสามารถในการคิด พิจารณา ความเข้าใจทั้งภาษาพูดและ ภาษาเขียน หากผู้รับสารแสดงพฤติกรรมในการรับสาร ตรงกับพฤติกรรมของผู้ส่งสาร เช่น ฟัง ย่น อู สังเกต แสดงว่าผู้รับสารมีทักษะในการรับสาร

สาร นั้น โดยทั่วไปประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ประการ คือ

1. รหัสของสาร (message codes)
2. เนื้อหาของสาร (message content)
3. การจัดสาร (message treatment)

1) รหัสของสาร คือ ภาษา (Language) หรือสัญลักษณ์ (symbolic) หรือสัญญาณ (signal) ที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อใช้แสดงออกแทนความคิดเกี่ยวกับบุคคลและ สรรพสิ่งต่าง ๆ

เราสามารถแบ่งรหัสของสารออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. รหัสของสาร ที่ใช้คำพูด (verbal message codes)
2. รหัสของสาร ที่ไม่ใช้คำพูด (nonverbal message codes)

รหัสของสารที่ใช้คำพูด ได้แก่ ภาษาอันเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์ ได้พัฒนา ขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ ภาษาทุกภาษาของมนุษย์มีการสร้างขึ้นและถูกพัฒนาสืบทอดมาโดย ลำดับเป็นระบบสัญลักษณ์ที่ทักให้สารปรากฏขึ้นได้

ส่วนรหัสของสารที่ไม่ใช้คำพูด ได้แก่ ระบบสัญลักษณ์ สัญญาณ หรือ เครื่องหมายใด ๆ ก็ตามที่มิเกี่ยวข้องกับการใช้ด้วยคำ เช่น อากัปกริยา ธง ไฟ เป็นต้น

ซึ่งมนุษย์ในแต่ละสังคมแต่ละวัฒนธรรมก็มีวิธี และรับรู้ความหมายร่วมกัน เช่น การ พยักหน้า แสดงอาการตอบรับหรือแสดงความเข้าใจหรือเห็นด้วย แม้แต่ธงหรือไฟสัญญาณ ต่าง ๆ ก็ล้วนแต่เป็นรหัสของสารที่มาใช้สื่อสารกันที่เป็นการบอกเรื่องราวที่มนุษย์ตกลง รับรู้ความหมายร่วมกัน

2) เนื้อหาของสาร ที่มนุษย์สื่อสารกันนั้นครอบคลุมถึงความรู้และประสบการณ์ ของมนุษย์ ที่มนุษย์ต้องการที่จะถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเพื่อความเข้าใจร่วมกัน ดังนั้น เมื่อพูดถึง เนื้อหาของสารแล้วจะมีขอบเขตกว้างขวางว่ามีที่สิ้นสุด ซึ่งเราอาจแบ่งเนื้อหาของสารได้ เป็น 3 ประเภท คือ

1. สารประเภทข้อเท็จจริง ได้แก่ สารที่รายงานให้ทราบถึงความจริง ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกทางกายภาพ และอยู่ในวิสัยที่มนุษย์จะตรวจสอบได้ถึงความแน่นอน ถูกต้องของสารนั้น ถ้าพิสูจน์ตรวจสอบแล้วสารนั้นเป็นจริง สารนั้นก็จัดได้ว่าเป็นสารที่มี คุณภาพควรแก่การเชื่อถือ

2. สารประเภทข้อคิดเห็น ได้แก่ สารซึ่งเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใน จิตใจจากการประเมินของผู้ส่งสาร อาจเป็นความรู้สึก แนวคิด ความเชื่อที่บุคคลมีต่อตนเอง ต่อบุคคลอื่น ต่อวัตถุ หรือต่อเหตุการณ์ใด ๆ ที่ข้าม สารประเภทนี้เป็นสารที่เมื่ออยู่ในวิสัยที่จะถูก ตรวจสอบได้ว่าเป็นจริงหรือไม่ อาจทำได้เพียงแค่การประเมินความน่าเชื่อถือ ความสมเหตุ สมผล ตลอดจนความเป็นไปได้ของสารนั้นเท่านั้น เพราะต่างคนต่างก็มีความคิด มีความรู้สึก อารมณ์ ต่อวัตถุ เรื่องราว หรือ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไป สารประเภทนี้มีกพบ เห็นตามสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ เพราะเป็นเรื่องง่ายสำหรับผู้ที่ถือข่าว หรือผู้ทหาข่าว ที่แค่ เพียงเอาใจวิเคราะห์แบบงูปากงูให้สัมภาษณ์แล้วตามความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ เกี่ยวกับ ศาสนา หรือความคิดเรื่องนั้นเรื่องนั้นก็กำลังอยู่ในความสนใจของประชาชน เป็นต้น ซึ่งสาร ประเภทนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนผู้รับสารเกิดความสับสนได้ง่าย ว่าเหตุการณ์จริง ๆ หรือ

เรื่องราวจริง ๆ เป็นอย่างไรกันแน่เพราะบางทีเราอ่านข่าว ฟังข่าว ดูข่าว เราก็อยาก
รู้เรื่องไปเลย ว่าข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร เราไม่อยากไปเสียเวลาคิด ตีความ ใครครวญ
หรือวิเคราะห์หาหลักฐานหรือเหตุผลอื่น ๆ มาสนับสนุนว่าที่เราอ่านมา ฟังมา หรือดูมานั้น
จริงหรือไม่จริงอย่างไร ปัจจุบันเราจะเห็นว่าข่าวที่มีเนื้อหาประเภทความคิดเห็นมาก ตาม
หน้าสื่อมวลชนทั้งหลาย (อาจเพราะว่าทางฝ่าย ไม่ต้องศึกษาหรือทำการบ้านมากนัก)

อย่างไรก็ตาม แม้สื่อมวลชนทั้งหลายจะพยายามเสนอสารประเภทข้อเท็จจริง
หรือ Fact (พูดอะไรมา ก็เสนอหรือลงตามที่เค้าพูด เรื่องที่พูดจริงหรือไม่เราไม่รู้) หรือ
สิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ แต่บางทีรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงแต่ละครั้งก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำ
ให้ประชาชนเกิดความเชื่อใจได้ มีหน้าที่ซึ่งอาจทำให้ประชาชนเกิดความสับสนได้เหมือนกัน
ว่าความจริงคืออะไรกันแน่ เช่น กรณีการขาดกรรมสิทธิ์อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชนแห่ง
ประเทศไทย (อ.ส.ม.ท.) - ผอ.แสงชัย สุทธิวัฒน์ ที่สื่อมวลชนประโคมข่าวหรือลงข่าว
กันแทบทุกวันในระยะหนึ่งนั้น สื่อมวลชนก็พยายามรายงานความสับสนของข่าวดังกล่าวว่า
จับมือป็นยัง ผอ.แสงชัย ใจได้แล้ว ซึ่งความจริงอาจเป็นแค่การจับได้เพียงผู้ต้องสงสัยแต่ยังไม่
ใช่ตัวมือปืน ก็เป็นได้ แต่พอตำรวจจับมาสอบสวน สื่อมวลชนก็เข้ามาลงหรือเข้ามาเสนอต่อ
ประชาชนผู้อ่าน ผู้ฟังว่าจับมือปืนได้แล้ว พอเรารับฟังข่าวหรืออ่านข่าว เราก็ต้องตรวจสอบ
จากสื่อมวลชนฉบับอื่น ๆ หรือสถานีอื่น ๆ ว่า จับได้จริงหรือเปล่า เพราะฉะนั้นการที่
สื่อมวลชนจะเสนอข่าวสาร่าที่สมบูรณ์จริง ๆ จึงน่าจะเสนอเนื้อหาของข่าวสาร่าในลักษณะที่
เป็น truth (สิ่งที่จริงหรือความจริงแท้แน่นอน) ด้วย เพราะ truth (เบื้องลึก
ข้อเท็จจริงที่แท้จริง แก่นจริง ๆ ของเรื่อง) นี้ โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นข้อมูลหรือ
รายละเอียดที่ได้ผ่านการตรวจสอบ หรือการตัดสินใจกันแล้วอย่างแน่ชัดว่าความจริง คืออะไร
(ผู้ลงมือฆ่าเป็นใครกันแน่) โดยมากที่พบเห็นมักจะเป็นประเภทข่าวสืบสวนสอบสวนที่มีการหา
ข้อมูล หรือหลักฐานมาอ้างอิงถึงความถูกต้องแล้วนั่นเอง ดังนั้น หากเป็นเพียงข้อสงสัย เป็น

เพียงการกล่าวหา การนำข้อมูลเหล่านั้นมาเสนอต่อประชาชน จะต้องระมัดระวังเรื่องการ
พาดหัวข่าวด้วย เพราะประชาชนอาจเข้าใจผิดพลาดหรือเกิดความสับสนเกิดขึ้นได้

ดังนั้นการเสนอข่าวสารต่าง ๆ ของสื่อมวลชนควรเสนอ Truth ให้มาก
ที่ผ่านมามีข้อเสนอเพียง Fact ข่าวสารปัจจุบันนี้ไม่แต่ความคิดเห็น ทักษิณคนดู คนฟังไม่รู้
จริง ๆ แล้วข้อเท็จจริงคืออะไร ประชาชนอยากทราบว่าความจริงคืออะไร สื่อมวลชนจึง
ควรแสวงหาความจริงมาเสนอด้วย มิใช่เสนอเพียงข้อคิดเห็นของตน ควรจะให้ภูมิหลังของ
เรื่องนั้นเพื่อที่ผู้รับจะได้ทราบว่า จริง ๆ แล้วข้อเท็จจริงคืออะไร ไม่ซ้ำที่ประชาชนฟังคนนั้น
พูดที่ คนนี้พูดที่ แต่ไม่ได้เสนอมุมมองที่เป็นข้อเท็จจริงแก่ประชาชนเลย ยิ่งโดยเฉพาะการ
เสนอข่าวสารในยุคปัจจุบันก้าวหน้าไปมาก ทักษิณคนรู้เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ มากขึ้น ได้ทราบ
ความเป็นไปในสังคมมากขึ้น สื่อมวลชนก็ยิ่งควรตระหนักถึงเรื่องเนื้อหาของสารให้มากขึ้น
ด้วย

3. สารประเภทความรู้ลึก ได้แก่พวกโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน นวนิยาย
เรื่องสั้นทั้งหลายแหล่ ที่เป็นการเขียนจากจินตนาการ จากการศึกษา จากอารมณ์ศิลปินยาก-
ที่จะตรวจสอบความจริงแท้แน่นอนของข้อมูลหรือตัวสารเหมือนกัน

ปัจจุบันสื่อมวลชนในกระบวนการสื่อสารมวลชนโดยส่วนใหญ่นั้น จะมีเนื้อหา
ของสารทั้ง 3 ประเภทนี้ปรากฏอยู่ ไม่ว่าจะเป็นสื่อหนังสือพิมพ์ วิทยุ หรือโทรทัศน์ เช่น
นวนิยาย ที่ลงตีพิมพ์บนหนังสือพิมพ์ ละครทางโทรทัศน์ ละครทางวิทยุ แต่ทั้งนี้จะมากจะน้อย
ก็ขึ้นอยู่กับนโยบายการบริหารงานของสื่อแต่ละประเภท และก็ขึ้นอยู่กับจริยธรรม จรรยา-
บรรณและความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมที่สื่อมวลชนนั้น ๆ ดำเนินการอยู่ด้วย

3) การจัดสาร สารที่ถูกจัดเตรียมมาอย่างดี ทั้งในเรื่องของการ
เรียบเรียงลำดับ ความยากง่าย รูปแบบการใช้ภาษา จะทำให้สารนั้นมีคุณสมบัติในการ
สื่อสารได้ ตัวอย่างของการจัดสาร ที่เห็นได้ชัดก็คือ การจัดสารในการโฆษณา ซึ่งผู้ส่งสาร

ได้ให้ความประนีประนอมในการจัดการ เพื่อให้ผู้ส่งสารสามารถดึงดูความสนใจของผู้รับสาร
สามารถที่จะให้ความเข้าใจและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ได้ตามที่ผู้ส่งสารต้องการ

ช่องทางการสื่อสาร หรือ สื่อ ในกาลสื่อสารใด ๆ ก็ตาม ผู้ส่งสารย่อมต้อง
อาศัยช่องทางหรือสื่อให้ทราบนำข่าวสารไปยังผู้รับสาร โดยทั่วไปแล้วสารที่ถูกผู้ส่งสาร
ถ่ายทอดไปยังผู้รับสารจะเข้าไปสู่ระบบการรับรู้ของมนุษย์โดยผ่านประสาทสัมผัสทางใดทาง-
หนึ่ง หรือหลายทาง ได้แก่ ทางการเห็น โดยประสาทตา ทางการได้ยิน โดยประสาทหู
ทางการได้กลิ่น โดยประสาทจมูก ทางการสัมผัส โดยประสาทกาย และทางการลิ้มรสโดย
ประสาทลิ้น

ถ้าพิจารณาแง่นี้แล้ว การสื่อสารระหว่างบุคคล 2 คนที่อยู่ต่อหน้ากัน สารก็
จะผ่านช่องทางเหล่านี้ไปสู่การรับรู้ของผู้กระทำการสื่อสารทั้ง 2 ฝ่าย แต่ในการสื่อสาร
สำหรับคนที่อยู่ห่างไกลกัน มนุษย์ไม่สามารถจะอาศัยกลางคิดต่อที่มนุษย์มีอยู่ได้ มนุษย์จึงได้
สร้างสื่อขึ้นมาเป็นเครื่องช่วยให้การติดต่อระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารมีความเป็นไปได้ มอง
แวบนี้เราจะเห็นได้ว่า แม้คำว่า "ช่องทาง" และคำว่า "สื่อ" จะมีความหมายใกล้เคียง
กัน และอาจใช้แทนกันได้ แต่ที่แท้จริงแล้วคำทั้ง 2 มีความหมายแตกต่างกัน คำว่า
"ช่องทาง" หมายถึงทางซึ่งทำให้ผู้ส่งสารกับผู้รับสารติดต่อกันได้ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ส่วน "สื่อ" นั้น หมายถึงสื่อที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ อากาศ แสง เสียง ตลอดจน
อุปกรณ์หรือเครื่องมือที่มนุษย์คิดขึ้น เพื่อใช้ติดต่อส่งสารไปถึงกันและกัน

การจัดแบ่งประเภทของสื่อที่มนุษย์ใช้ในการสื่อสารนั้น อาจแบ่งได้หลายแบบ
ไม่มีข้อกำหนดที่แน่นอนตายตัว เช่น อาจแบ่งโดยอาศัยลักษณะของสื่อเป็นเกณฑ์ หรืออาจแบ่ง
โดยอาศัยจำนวนและลักษณะของการเข้าถึงผู้รับสารเป็นเกณฑ์ก็ได้

การแบ่งแบบใช้ลักษณะของสื่อเป็นเกณฑ์ มี 5 ประเภท คือ

1. สื่อธรรมชาติ ได้แก่ บรรยากาศที่อยู่รอบตัวมนุษย์อันมีอยู่ตามธรรมชาติ ทัศนภาพที่เป็นทางติดต่อของการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบเผชิญหน้า
2. สื่อมนุษย์ ได้แก่ บุคคลที่ทัศนภาพที่เป็นสื่อสารไปถึงผู้รับ เช่น คนสาธิต นักเสนาธิการ โฆษก พ่อสื่อ แม่สื่อ ตัวแทนการเจรจาปัญหาต่าง ๆ เป็นต้น
3. สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ สื่อที่กระทำด้วยเทคนิคการพิมพ์ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ วิทยุ แผ่นพับ วารสาร นิตยสาร ใบบรรณคดีหรือแจ้งความ โบสถ์เคอร์ ภาพ เป็นต้น
4. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ สื่อที่พัฒนาขึ้นโดยจากระบบเครื่องกลไกไฟฟ้าเป็นหลัก เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรพิมพ์ เทปเสียง วีซีดีเอเทป เครื่องฉายภาพ เครื่องฉายภาพยนตร์ แมกนีตทิงคอมพิวเตอร์ก็เข้า เป็นต้น
5. สื่อระยะไกล ได้แก่ สื่อที่ทัศนภาพที่สื่อสารได้แต่ไม่อาจจัดไว้ใน 4 ประเภทข้างต้น เช่น หนังสือพิมพ์ทางไกล วิทยุจาริก สื่อพื้นบ้าน เป็นต้น

การแบ่งแบบใช้จำนวนและลักษณะของการเข้าถึงผู้รับสารมี 4 ประเภท คือ

1. สื่อระหว่างบุคคล เป็นสื่อที่มนุษย์ใช้สำหรับการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ที่อยู่ห่างไกลกันจนไม่อาจจะติดต่อกันโดยผ่านสื่อหรือไม่มีสื่อใด เป็นสื่อที่เรีเฉพาะบุคคล มีลักษณะเป็นส่วนตัว ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในขณะนั้น ๆ เช่น จดหมาย โทรเลข โทรศัพท์ ภาพถ่ายยานครอบครัว บันทึกช่วยจำ อพูนิน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ทัศนภาพที่ช่วยย้าให้การส่งสารระหว่างผู้ส่งถึงผู้รับที่อยู่ห่างไกลกันมีความเป็นส่วนตัว นอกจากนั้น

ก็ยังมีเครื่องมืออุปกรณ์บางชนิดที่จัดว่าเป็นสื่อที่เข้าสำหรับสื่อสารระหว่างบุคคล เช่น การประชุมกลุ่มย่อย การเรียน การสอน ซึ่งจำเป็นต้องใช้สื่อต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น กระดานดำ หนังสือ เอกสาร เป็นต้น

2. สื่อมวลชน มนุษย์คิดสื่อมวลชนขึ้น เพื่อที่จะติดต่อกับผู้รับสาร เป็นจำนวนมากในเวลาเดียวกันได้ โดยที่വാบแล้วสื่อมวลชนมีตั้งแต่หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ ภาพยนตร์ สื่อมวลชนไม่มีประโยชน์อันแท้จริงของการเผยแพร่ข่าวสารไปยังมวลชนได้ ภายในเวลาอันรวดเร็ว

3. สื่อเฉพาะกิจ คือ สื่อซึ่งถูกคิดขึ้นมาขึ้นเพื่อใช้สำหรับการสื่อสารที่สนับสนุนกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ จำนวนและกลุ่มผู้รับสารมีลักษณะที่แน่นอน เมื่อเทียบกับสื่อมวลชนแล้ว สื่อเฉพาะกิจ จะแคบกว่าอันแท้จริงของการเข้าถึงผู้รับสาร เช่น การจัดทำนิตยสารเพื่อการประชาสัมพันธ์ภายในหน่วยงาน การทำวิดีโอเทปแนะนำการนำผลิตภัณฑ์ของบริษัทใดบริษัทหนึ่ง เป็นต้น

4. สื่อประสม ได้แก่ การนำสื่อประเภทต่าง ๆ ทั้ง 3 ประเภท ข้างต้น มาใช้ในการสื่อสารอันจะทำการสื่อสารในครั้งนั้นๆ ที่มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

ในกรณีของสื่อนี้ หากมีการใช้โดยรู้จักข้อดีและข้อเสียของสื่อแต่ละชนิด เข้าใจถึงอิทธิพลของสื่อที่มีต่อพฤติกรรมการรับสาร มีการใช้สื่อที่เข้าให้เหมาะแก่วัตถุประสงค์ในการสื่อสารแล้ว ประสิทธิภาพของการสื่อสารครั้ง ๆ นั้น ก็จะเพิ่มมากขึ้นด้วย

ผู้รับสาร เป็นองค์ประกอบประการสุดท้ายในกระบวนการของการสื่อสารและเป็นองค์ประกอบสำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนกว่าองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะการสื่อสารใด ๆ ก็ตามจะไม่ประสบผลสำเร็จได้เลยหรืออาจประสบผลสำเร็จไม่เต็มที่ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจหน้าที่และบทบาทของตนเองที่มีต่อการสื่อสาร

ในกระบวนการสื่อสารนี้ ผู้รับสารมีบทบาทพื้นฐาน 2 ประการ คือ

1. การทำความเข้าใจตามเรื่องราวที่ผู้ส่งสาร ส่งผ่านสื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง มาถึงตน
2. การแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อผู้ส่งสาร

ดังนั้น ในกระบวนการสื่อสารใด ๆ ก็ตาม การสื่อสารจะเกิดประสิทธิผลได้ ก็ต่อเมื่อผู้รับสารได้พัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีทักษะในการสื่อสาร ได้แก่ การเป็นผู้ฟัง ผู้อ่าน ตลอดจนการเป็นผู้ที่สามารถคิดและรับรู้ความหมายได้ การมีทัศนคติที่ดีต่อผู้ส่งสาร ต่อเรื่องที่สื่อสาร ตลอดจนการเป็นผู้มีความพยายามในการรับสารและสามารถแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อผู้ส่งสารทั้งนี้ เพื่อให้การสื่อสารบรรลุเป้าหมายนั่นเอง

ในการพิจารณาองค์ประกอบทางด้านผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้น ในความเป็นจริงแล้วทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร ก็คือ บุคคลอย่างน้อย 2 คน ที่มีบทบาทร่วมกันอยู่ในกระบวนการสื่อสาร ถ้าไม่มีผู้ส่งสาร และผู้รับสารแล้ว การสื่อสารก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ หรือถ้ามีแต่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเพียงฝ่ายเดียวก็เช่นกัน การสื่อสารก็จะไม่เกิดขึ้น ข้อสำคัญ ก็คือ ในกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้น เราอาจเข้าใจผิดว่าใครเป็นผู้ส่งสาร และใครเป็นผู้รับสาร เพราะจริง ๆ แล้ว บุคคลที่ทำการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Face to Face) ระหว่างบุคคล 2 คน ทั้งสองคนต่างก็มีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร เกือบจะในเวลาเดียวกัน ซึ่งเราอาจเรียกได้ว่าทั้ง 2 คน แสดงบทบาทในฐานะที่เป็นคู่ของการสื่อสาร ต่างก็ทำหน้าที่ในการเข้ารหัส สืบความ และถอดรหัสโดยสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปจนกว่าการสื่อสารจะบรรลุเป้าหมาย

ในกระบวนการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารประเภทใดหรือระดับใดก็ตาม นอกจากองค์ประกอบของการสื่อสารทั้ง 4 ประการที่กล่าวข้างต้นแล้ว ก็น่าจะมีองค์ประกอบเพิ่มเติมอีก 2 ประการ - ที่จะทำให้กระบวนการติดต่อสื่อสารมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น องค์ประกอบทั้ง 2 ประการนี้ ก็คือ ปฏิบัติการตอบกลับหรือปฏิบัติสะท้อนกลับ (feedback) และกรอบแห่งการอ้างอิง (Frame of reference) หรือสนามแห่งประสบการณ์ร่วม (Field of experience) ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารในกระบวนการสื่อสารนั้น ๆ ด้วย
